

УДК 330.3

Орлова А.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький

Бугаєва М.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький

Досвід формування та розвитку кластерів у постсоціалістичних країнах у контексті національної безпеки України

Orlova A.A.

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Management and Commercial activities, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyu

Buhaieva M.V.

PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economics and Business, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyu

The experience of formation and development of clusters in post-socialist countries in the context of national security of Ukraine

У статті визначено стратегічні загрози національній та економічній безпеці України на сучасному етапі. Досліджено їх причини та зпрогнозовано вірогідні наслідки. На підставі аналізу формування та розвитку кластерів у деяких постсоціалістичних країнах визначено корисні заходи та можливості подолання або мінімізації цих загроз. Розкрито відмінності між поняттями „промисловий” кластер та „інноваційний” кластер.

Запропоновані заходи стосуються різних застосовуваних аспектів: державного регулювання та сприяння розвитку кластерів, класифікації та підпорядкування сучасних територіально-виробничих угруповань, територіальної організації та розміщення інноваційного виробництва, посилення інноваційної конкурентоздатності регіону тощо. У матеріалі здійснено їх систематизацію у відповідності до конкретних країн, досвід яких аналізується та рекомендується до впровадження.

Результати дослідження спираються не лише на досвід постсоціалістичних країн, а й на практику господарювання країн-лідерів світового економічного розвитку.

The article identifies strategic threats to national and economic security of Ukraine at the present stage. Their causes are investigated and probable consequences are predicted. Based on the analysis of cluster formation and development in some post-socialist countries, useful measures and possibilities for overcoming or minimizing these threats have been identified. The differences between the concepts of „industrial” cluster and „innovative” cluster are revealed.

The proposed measures relate to various aspects applied: state regulation and promotion of cluster development, classification and subordination of modern territorial and production groups, territorial organization and placement of innovative production, strengthening of innovative competitiveness of the region, etc. The material has been systematized in accordance with specific countries, whose experience is being analyzed and recommended prior to implementation.

The results of the study are based not only on the experience of post-socialist countries, but also on the practice of managing countries, which are the leaders of the world economic development.

Ключові слова: досвід, національна безпека, кластер, територіальна організація, загрози.

Key words: experience, national security, cluster, territorial organization, threats.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Прагнення молодій українській державі до реальної, а не декларованої незалежності зустріла суттєвий опір з боку північного сусіда. Наслідком цього стала анексія Криму та розгортання бойових дій на окремих територіях певних східних областей.

Поява нових загроз національній безпеці визначили необхідність пошуку нових методів для їх мінімізації, одним з яких є урахування досвіду певних постсоціалістичних країн, в тому числі й країни-агресора, в сфері активізації регіонального розвитку та посилення інноваційної конкурентоспроможності окремих територій, як кумулятивної складової економічної та національної безпеки України.

Особливого значення набувають здобутки постсоціалістичних країн, оскільки проблеми, з якими стикнулася Україна за часів незалежності аналогічні тим, що були характерними для країн соціалістичної системи: значна частина створеного в Україні за часів СРСР промислового потенціалу від початку не була орієнтована на ринок; експортно-сировинна орієнтація національної економіки не відповідає корінним інтересам України; стрімко руйнується технологічний потенціал країни; низька ефективність промисловості; технологічне відставання від розвинених країн не дозволяє створювати конкурентоспроможну наукоємну продукцію тощо [1, с. 185].

Практично всі розвинуті країни світу використовують кластеризацію як важіль посилення національної безпеки, що виражається, в першу чергу, у суттєвому фінансуванні як державних, так і недержавних структур. Основними реципієнтами бюджетних коштів у Японії, Німеччині, Канаді виступають державні лабораторії та університети, тоді як у США вагома частка державного фінансування надходить і до компаній приватного сектору. У структурі державного фінансування приватного сектору США існують галузеві пріоритети: в аерокосмічній галузі 75% наукових витрат забезпечується федеральним бюджетом і лише 25% – за рахунок власних коштів компаній, в той же час в автомобілебудуванні, хімічній, нафтопереробній, фармацевтичній, харчовій галузях частка самофінансування НДДКР складає 95-100% [2, с. 698].

Перед Україною постає нова проблема: посилення власної обороноздатності у військовому, інформаційному, науковому, дипломатичному та економічному протистоянні з Російською федерацією в умовах обмеженості наявних коштів, суттєвому обсязі державного боргу та величезному обсязі економічних проблем, викликаних, у тому числі, багаторічною орієнтацією на співпрацю з РФ та визнання її стратегічним економічним партнером.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичним фундаментом дослідження слугують праці М. Портера (сутність та зміст кластеру), Й. Шумпетера (економічна роль інновацій) та Дж. М. Кейнса (необхідність, значення та конкретні важелі впливу держави на економічні процеси).

І.В. Вишнякова аналізує становлення окремих кластерів (або індустріальних округів) в окремих країнах Європи та в Російській Федерації в контексті реалізації радикальних економічних реформ [1]. А. Левітська розглядає інноваційну політику Республіки Молдова шляхом стратегічного управління інноваційним потенціалом розвитку певної території. Але, практично, розглядає його у межах лише одного регіону [3]. У статті „Національна інноваційна система Республіки Молдова...” вона визначає стан інноваційної системи РМ та адекватність державної політики в сфері науки та інновацій [4]. У іншій праці вона аналізує диспропорції інноваційного стану окремих

територій та розглядає в якості „полосів зростання” університети, що розташовані у слаборозвинутих регіонах [5].

Г. Пітіч, Н. Савіч та М. Дзуніч досліджують кореляційну залежність між потужністю та спеціалізацією кластера та інноваційним розвитком (інноваційністю) регіону по 5 країнах [6]. Васильєва О.А. розкриває ключові категорії та зміст кластерної політики держави, визначає ефективність та потенціал її застосування у аграрному секторі республіці Казахстан [7]. Є.А. Вечкінзова аналізує закономірності та принципи індустріально-інноваційного розвитку регіонів у відповідності до теорії управління їх конкурентноздатністю [8].

Нікітіна М.Є. здійснює порівняльний аналіз розвитку кластерів у російських регіонах, приділяючи увагу і таким явищам як стартап. При цьому дуже часто вона розуміє під поняттям „регіональна політика” політику кластерну, та використовує ці поняття як тотожні [9]. С.А. Рахімова визначає перспективи інноваційного розвитку Казахстану через кластерний підхід до територіальної організації виробництва [10].

С.І. Рекорд визначає потенціал радянської спадщини у сфері формування територіально-виробничих комплексів для планування транскордонних промислово-інноваційних комплексів у межах СНД, хоча й сам визнає 8 суттєвих протиріч між цими двома економічними явищами та наводить їх розгорнуту характеристику [11]. А.А. Тулепбекова та А.С. Байтулаков визначають можливості та потенціал транскордонних кластерів на кордоні Росії та Казахстану, що формуються на інноваційній основі. Однак основний матеріал статті складається з порівняння показників конкурентоспроможності Росії та Казахстану в різних секторах, який демонструє суттєву перевагу Казахстану в абсолютній більшості позицій (за виключенням якості кваліфікованої робочої сили) [12].

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. До цього моменту досвід закордонних країн не був розглянутий у контексті появи нових стратегічних загроз для України, що й планується здійснити у запропонованому матеріалі.

Мета статті полягає у систематизації різноманітних підходів у сфері кластеризації економіки постсоціалістичних країн та пошуку позитивних моментів, які можуть бути корисними для посилення економіки України та її національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Гібридна агресія з боку Російської федерації обумовила появу нових загроз для існування України які, втім, виникли внаслідок тривалої орієнтації не лише на економічний устрій пострадянської Росії, а й на її побутовий та суспільно-політичний уклад. Такі загрози у часовому вимірі наведено у табл. 1.

Кластери – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов’язаних компаній, спеціалізованих постачальників та постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов’язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій із стандартизації, а також торгових об’єднань) у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу [13, с. 206]. Це система взаємопов’язаних фірм та інститутів, що є більшою, ніж проста сума складових [13, с. 275]. Кластер, чи промислова група – це група компаній, які географічно межують між собою, взаємопов’язані між собою та поєднані з тими організаціями, що діють у певній сфері, та такими, що характеризуються спільністю у діяльності та взаємодіях [13, с. 207].

Принципове значення для України на сучасному етапі є посилення розвитку класичних, промислових кластерів з метою стимулювання виробництва продукції військово-оборонного комплексу та розвиток інноваційних кластерів, які сприятимуть впровадження результатів НТП у виробництво, в тому числі у в сфері виробництва зброї.

На нашу думку, інноваційний кластер має такі відмінності порівняно з промисловим:

- спрямований на довгострокову діяльність шляхом постійної розробки та введення у виробництво нововведень;

- спроможний ефективніше використовувати стратегічний ресурс сьогодення – інтелектуальний капітал;
- є менш залежним від постачальників матеріальних ресурсів з-за меж його діяльності порівняно з промисловим;
- через впровадження інновацій спроможний реально підвищувати рівень конкурентоздатності відсталих регіонів;
- генератор ідей інноваційного кластера може бути географічно віддаленим від матеріальної бази.

Таблиця 1.

Стратегічні загрози для України в умовах сьогодення, їх передумови та можливі наслідки (розроблено автором)

Передумова	Стратегічна загроза	Гіпотетичні наслідки
Підготовка спецоперації щодо анексії Криму починаючи з 2005 року, викликана побоюваннями щодо втрати України з „кола впливу” РФ	1. Бойові дії на сході України і тимчасова окупація Криму	Можливість остаточної втрати певних регіонів як унаслідок бойових дій, так і нерозумної економічної політики, що зачіпає тимчасово окуповані території
Низка об’єктивних та суб’єктивних причин: бойові дії, втрата економічного потенціалу східних областей, нагромаджений державний борг, перерозподіл бюджетних коштів унаслідок зміни влади тощо	2. Низька платоспроможність населення	Економічні: скорочення обсягів споживання, а відтак і інвестування коштів у національне виробництво, скорочення надходжень до бюджету і внаслідок цього урізання заходів у сфері соціальної політики. Політичні: остаточна втрата довіри до української влади та прагнення її позбутись у різні способи
Системні спроби побудови класового суспільства за азійською моделлю: в сферах розподілу та перерозподілу національного багатства та дотримання законодавства і прав людини. Олігархічний уклад економіки за російським зразком	3. Великий рівень розшарування населення за рівнем доходів	Системна суспільна та економічна криза, що може призвести до припинення існування української держави як системи суспільно-економічних відносин
Відсутність розуміння ролі інтелекту та людського капіталу в сучасній економіці представниками так званої „еліти”	4. Втеча кваліфікованих працівників за кордон	Остаточний та незворотний перехід до сировинної моделі економіки, поступова руйнація території через експорт природних ресурсів за кордон та виснаження довкілля
Тривала системна робота російських „органів впливу”, формування ними залежності обсягу прибутків українського олігархату від рівня енергетичної залежності України	5. Енергетична залежність від РФ та окупованих територій	Необхідність залучення величезного обсягу інвестицій для зміни структури паливного балансу України та формування особистої енергетичної стратегії

Продовження табл. 1

Орієнтація на російський експортний ринок та ринок країн СНД, відсутність потреб здійснення інвестицій через отримання надприбутків за рахунок експлуатації радянського економічного потенціалу	6. Низький рівень інноваційної конкурентоспроможності	Всеохоплююча соціально-економічна деградація, остаточної залежності від російської економіки, втрата перспектив цивілізаційного розвитку
Тривала та системна діяльність російських та окремих українських ЗМІ, що належать представникам місцевого та російського олігархату. Відсутність національної ідеї України, стратегії національного розвитку та відродження української культури	7. Збереження значної частки населення з радянською ментальністю	Втрата національно-ментальних переваг, необхідність витрачання значних ресурсів (не лише матеріально-грошових) на формування національної свідомості у сферах освіти, дошкільного виховання, побутового обслуговування та державного управління

На відміну від традиційних промислових кластерів, інноваційні кластери являють собою систему тісних взаємозв'язків не лише між фірмами, їх постачальниками і клієнтами, а й інститутами знань, серед яких великі дослідницькі центри та університети, будучи генераторами нових знань і інновацій, забезпечують високий освітній рівень регіону [14]. Крім того, С. Рекорд зазначає: „...стаючи, в першу чергу, інформаційними мережами, кластери не є строго територіальними утвореннями, і просторова складова поступово втрачає своє значення” [11, с. 322].

На відміну від промислових кластерів, у кластерах інноваційних його обов'язковим учасником стає організація – генератор знань [14]. Співпраця у рамках Інноваційно-освітнього кластера передбачає: здійснення спільних науково-дослідних програм, проєктів по створенню та освоєнню технологій; формування спільних тимчасових наукових колективів, лабораторій, а також інноваційних фірм і організацій, що забезпечують освоєння нової техніки і технологій; розробку і узгодження програм підготовки фахівців у галузі управління та просування інновацій; проведення спільних семінарів, наукових конференцій та інших видів робочих зустрічей в області інновацій; залучення інвестицій для фінансування спільних проєктів; підвищення кваліфікації вчених і фахівців [3, с. 329]. Через низький рівень розвитку виробництва в середовищі малих і середніх підприємств потреба в інноваціях є недостатньою. Малоєфективним є механізм комерціалізації інновацій, державна підтримка наукових досліджень знаходиться на мізерно низькому рівні [5, с. 113].

Дуже багато спільних рис стосовно економічного розвитку Україна має з багатьма пострадянськими країнами, це стосується, у тому числі, й економіки Молдови. Повністю не сформовані інституційні та організаційно-правові умови розвитку інноваційного середовища; неефективним є механізм комерціалізації інновацій; недосконалою є практика державної підтримки наукових досліджень, яка відрізняється від зарубіжної тим, що держава оплачує не інтелектуальну власність, а дії фахівців [3, с. 324].

І це на фоні колишніх успіхів України в часи соціалістичного спрямування. Так, за даними ЮНЕСКО, частка України у світовому інженерно-науковому потенціалі становила на той час майже 7%. Займаючи всього 2,7% території Союзу і маючи 18% від усього населення, Україна значною мірою була задіяна у міжнародній науково-виробничій кооперації, не кажучи вже про високу питому частку у міжреспубліканському поділі праці, де їй належало майже 40% виробництва науково-технічної продукції і нових технологій при охопленні близько 20% сукупного ВВП народногосподарського комплексу СРСР [2, с. 731].

Продовжуючи таке порівняння можна зазначити наступне. У РМ спостерігається серйозний дисбаланс між розвитком муніципії Кишинів та іншими населеними пунктами, що характеризується наступним чином:

- 1) у Кишиневі концентрація економічної діяльності в цілому відносно висока;
- 2) існує велика різниця між більш високими стандартами життя в столиці та в інших населених пунктах;
- 3) існує дуже великий розрив між столицею і іншими місцевостями країни з точки зору розвитку інфраструктури, доступу до транспортних, культурних, медичних послуг, до послуг з професійної підготовки, по соціальному забезпеченню і ряду інших факторів [3, с. 324-325]. Все перераховане вище стосується й економіки України, зокрема диференціації економічного розвитку за напрямом „Київ – регіони”.

Багато в чому такі процеси обумовлюються низькими обсягами капіталовкладень у сферу впровадження результатів науково-технічної діяльності. Як зазначив А. Чухно „впровадження досягнень науково-технічної діяльності у виробництво – дуже складний процес, який іноді називають „долиною смерті”, бо саме у процесі переходу від нового знання до виробництва вирішується, чи це знання житиме, чи ні” [15, с. 565]. Таку тенденцію можна пояснити відсутністю стратегії бачення розвитку економіки держави та специфічною приватизацією, що спрямувала цілі галузі народного господарства СРСР до рук непродуктивного прошарку власників.

Керівництво Молдови, визнаючи недостатній рівень інноваційності розвитку власної держави, не заперечує можливості сприяння їх подальшого розвитку. Уряд, зокрема Міністерство Економіки, зумовлює стратегічні напрямки розвитку і виділення фінансування. Завдяки Угодам про партнерство, яке визначає пріоритети, АН РМ впроваджує делеговані заходи щодо стимулювання інноваційної активності та розвитку інноваційної інфраструктури. Вища Рада з науки і технологічного розвитку АН РМ (три підлеглих йому наукових відділення) відіграє ключову роль щодо розвитку інституційного середовища просування досліджень і розробок [4, с. 36].

Під конкурентоспроможністю країни Інститут розвитку менеджменту (Лозанна) розуміє здатність національної економіки створювати і підтримувати середовище, в якій виникає конкурентоспроможний бізнес, а отже, з’являється мотивація інвестувати [12, с. 46]. Відтак, завданнями держави за таких умов є не лише збільшення обсягу державних інвестицій, а й нормалізація правового та адміністративного середовища, що сприяло б збільшенню обсягів приватних інвестицій до слаборозвинутих територій держави.

В умовах глобалізації міжнародні корпорації прагнуть якомога ефективніше реалізувати власний потенціал науково-технологічних факторів. Керівництво корпорацій робить наголос, з одного боку, на скороченні терміну від створення науково-технологічних досягнень до комерціалізації інновацій, а з іншого – на ефективній взаємодії інноваційних факторів з іншими складовими бізнесу: природними, фінансовими, трудовими та виробничими ресурсами [2, с. 652]. В умовах України треба говорити, в першу чергу, про становлення дрібного бізнесу та демонополізацію економіки, що підтверджується досвідом розвинутих країн.

Так, Фінляндія, чия економічна політика базується на кластеризації, протягом 2000-х років посідає провідні місця в світових рейтингах конкурентоспроможності. За рахунок кластерів, що відрізняються високою продуктивністю, ця країна, маючи в своєму розпорядженні всього 0,5% світових лісових ресурсів, забезпечує 10% світового експорту продукції деревопереробки і 25% – паперу [14].

Наприкінці 70-х – початку 80-х років ХХ ст. на теренах європейських країн запанував новий лозунг „мале – прекрасне” („Little is beautiful!”), який відображав тенденцію звернення уваги на значення малого бізнесу в розвитку економіки [1, с. 186]. Саме кластеризація економіки спроможна формувати якісні умови для дрібних компаній, які посилюватимуть свою конкурентоспроможність за рахунок нововведень, а не бюджетних коштів, як це часто-густо відбувається з крупним бізнесом. Для успішного

створення кластера необхідними є наявність приватної власності, конкуренції без монополії, принципу вільного ціноутворення, стабільності грошового обігу, економічної самостійності та відповідальності підприємців [8].

Сам по собі інноваційний кластер об'єднує в собі компанії, які переважно не ведуть конкурентної боротьби між собою, вони, навпаки, доповнюють один одного тим, що виробляють свої продукти і послуги для різних елементів кластера, тобто для різних секторів [9, с. 9]. Проте ця проблема може ускладнитись, якщо до структури кластера будуть включені один або декілька елементів з іноземним капіталом (наприклад російським), діяльність яких буде спрямовуватись на ускладнення чи ліквідацію існуючого кластера.

Поступово зростає конкуренція в інноваціях та значущість знань змінюють кластери. Існуючі кластери поступово скорочуються, тоді як деякі нові, більш спеціалізовані кластери виникають через місцеву співпрацю [6, с. 284]. Так, Південний федеральний округ (ПФО) Росії, представляє сукупність спеціалізованих територій, які склалися як у чинність природних факторів, так і створених шляхом детермінованого впливу на інституціональне середовище й регіональну інфраструктуру [1, с. 190]. Однак досвід РФ слід використовувати дуже обережно, оскільки приблизно чверть усіх суб'єктів Російської Федерації має монопрофільну економіку, де основним донором бюджетів є великі корпорації [14]. Крім того, в умовах гібридної війни заходи в системі економічної політики також можуть спрямовуватись на послаблення економіки України.

Військові дії на сході України створюють безпосередню загрозу не лише діяльності та розвитку, а й фізичному існуванню Інноваційного кластеру за участю Приазовського державного технічного університету „Маріупольський локомотив”. Не виключено, що такі дії агресора спрямовані на формування нових кластерів, які можуть виникати шляхом залучення ресурсів на територіях, які він планує окупувати. Саме на формування певних територіально-виробничих комплексів у економічній системі була спрямована системна агресія СРСР на країни Балтії, Польщі, Чехії, Угорщини. Пізніше цю „естафету” підхопила РФ втручаючись у справи вже незалежних Молдови, Грузії, Азербайджану, України. Кластери відіграють важливу роль у вивченні конкурентоспроможності, і за останні десятиліття багато дослідників запропонували підхід, за якого кластери мають вирішальний вплив на економічні показники, маючи на увазі те, що кластери переважно формуються на рівні регіональних територій, а не цілих націй [6, с. 282].

Використання досвіду РФ також є недоречним через певні ускладнення, що були визначені одним з дослідників. Такими перешкодами є погано розвинений бізнес поряд із несприятливими умовами для його ведення, нерозвинене виробництво, частково російський менталітет (незацікавленість у довгостроковому плануванні бізнесу, низький рівень довіри, закритість людей і, як наслідок, бізнесу, який вони ведуть), а також вузька спрямованість окремих регіонів економіки, за якою стоять великі національні компанії [9, с. 29]. Така модель кластеризації (шотландська) є не дуже сприятливою для розвитку української економіки, оскільки вона базується на формуванні кластеру довкола однієї компанії, яка визначає пріоритетність існування всього утворення. Для економіки України доречніше застосовувати італійську (рівноправну) модель кластеризації, яка сприятиме демонополізації економіки, посиленню конкуренції та якості створюваних товарів. Існуюча спільна діяльність бізнес-структур, університетів і держави об'єднана терміном „потрійної спіралі”, де провідну роль відіграють саме університети. Таке об'єднання є основою для створення інноваційних територій [8]. Такий підхід заперечує потребу об'єднання підприємств та організацій навколо крупних державних промислових чи видобувних підприємств.

Підтримку створення кластерів у Польщі, включаючи фінансування, здійснює держава в особі Польського Агентства Розвитку Підприємництва (ПАРП) при Міністерстві економіки Польщі. В даний час відносно кластерів діють оперативні програми „Інноваційна економіка” і „Підтримка Східної Польщі”, які фінансуються

державою за рахунок структурних фондів Євросоюзу [14]. Такі можливості є сприятливими для економіки та для перспектив вступу до ЄС, а це, в свою чергу, дозволить остаточно вийти з орбіти впливу Росії, яка не зацікавлена у інноваційному майбутньому країн-сусідів. Також, серед позитиву слід зазначити, що у Польщі кластери розташовані майже рівномірно по всій території держави. Детальніше корисний досвід та можливості і напрями його використання зазначено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Досвід постсоціалістичних країн у впровадженні кластерів та можливості його застосування в умовах сучасної економіки України (розроблено автором на основі: [1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14])

Країна	Проаналізований досвід	Можливості його використання/невикористання Україною в сучасних умовах
Молдова	<ul style="list-style-type: none"> - Низький рівень впровадження нововведень у сферу господарювання; - Оплата державою дій фахівців, а не отриманого інноваційного результату 	<ul style="list-style-type: none"> - Тотальна декриміналізація суспільства, починаючи з органів влади, нагляду та контролю; - Поширення реальної освіти населення через її доступність та престижність, розвиток людського та інтелектуального капіталу. Формування сприятливого інвестиційного клімату - Може бути використаний, але дуже обережно: через такий підхід вже неодноразово здійснювались спроби скорочення витрат на фундаментальні наукові дослідження, обґрунтовуючи це низькими результатами
РФ	<ul style="list-style-type: none"> - Утворення кластерів навколо великих підприємств - Державне сприяння інноваціям 	<ul style="list-style-type: none"> - Не може бути використаним, оскільки економіка України є достатньо монополізованою і тенденції монополізації спостерігаються в багатьох галузях, зокрема й через участь у них російського капіталу; - Як правило має вигляд прямої чи опосередкованої допомоги підприємствам, що декларують інноваційну діяльність. Може використовуватись для перерозподілу коштів на користь „потрібних” юридичних та фізичних осіб. У сучасних умовах, за російським механізмом реалізації, застосоване бути не може
Польща	<ul style="list-style-type: none"> - Дія державних програм за рахунок фондів Євросоюзу - Створення спеціальних структур для сприяння розвитку кластерів - Рівномірний розподіл кластерів по території держави 	<ul style="list-style-type: none"> - Безумовно є позитивним та доречним в умовах контролю фінансового донора за використанням його коштів. За існуючого рівня корупції, прозорості ведення бізнесу та примарних перспектив членства України в ЄС є неможливим в принципі, хоча й бажаним; - Є можливим лише в тому разі, якщо це не призведе до „роздування” бюрократичного апарату та додаткових потреб у фінансуванні; доречним є аналіз співвідношення витрат на кожну структурну адміністративну одиницю та отриманого за рахунок неї економічного ефекту; - Є безумовно позитивним та корисним. Дозволяє зменшити рівень стратегічних загроз мінімізувати негативні наслідки стратегічних загроз 2, 3, 4, 6 зазначених у таблиці 1

Продовження табл. 2

Угорщина	- Зниження оподаткування - Доступ до інфраструктури	- Дієвий важіль підтримки будь-якого бізнесу. Важливо, щоб він використовувався дійсно для розвитку нових компаній, а не консервації економічної влади вже існуючого бізнесу; - Є позитивним за умови наявності, власне, самої інфраструктури. В умовах України першочерговим завданням є створення інфраструктури, яка сприятиме розвитку кластерів у тому числі
Білорусь	- Формування кластерів довкола державних підприємств	- Економіка України та Білорусі дуже суттєво відрізняються, особливо на сучасному етапі. Для України такий досвід є позитивним у разі задіяння його до державних підприємств, які „призначені” для наступної хвилі приватизації, тобто передачі за безцінь черговим неефективним власникам
Румунія	- Створення транс-кордонних кластерів з країнами Євросоюзу, зокрема Італії - Виділення грантів на підтримку діяльності малих та середніх підприємств	- Є позитивним у разі створення транскордонних кластерів з країнами-членами НАТО; також корисною є будь-яка науково-технічна співпраця з такими країнами. Це зменшить ризики гібридних форм зазіхання на певні території України; - Може бути використаним у разі справедливої та незалежної системи отримання грантів. В іншому разі – це черговий інструмент перерозподілу бюджетних благ на користь непродуктивного паразитуючого класу
Казахстан	- Створення транс-кордонних кластерів з РФ - Суттєві податкові пільги - Поділ кластерів на 2 рівні	- За сучасних умов є нерозумним за будь-яких підходів. Одним із сценаріїв подальшої агресії РФ є саме анексія Північного Казахстану, де проживає значна частка росіян; - Те саме, що стосується Угорщини - Є корисним для Казахстану, але не зовсім доречним для України, через низький власний досвід такої діяльності

В Угорській республіці на даний час функціонує 75 промислових парків, які об'єднують 556 компаній, де працюють 60 тис. осіб. Промислові парки отримують деякі привілеї: інфраструктуру, знижений рівень податкового навантаження [14]. Це традиційні способи державного регулювання економіки, які можуть бути успішно реалізовані в Україні. За даними Європейської кластерної обсерваторії дослідження кластерів можна розділити на 3 великих економічних сегменти:

1) ІПП – інформаційно-інтенсивні послуги (служби підтримки бізнесу, освіта, послуги створення знань, фінансові послуги та ІТ);

2) ТКГ – творчі та культурні галузі (реклама, архітектура, мистецтво, ремесла, дизайн, мода, кіно, музика, друк та видавництво, НДДКР, програмне забезпечення, відеоігри, телебачення та радіо); і

3) ЖН – життєві науки (біофармацевтика та медичні прилади) [6, с. 285]. Підтримку цих напрямів здійснюють, крім керівництва Угорщини, уряди Болгарії, Румунії та Сербії.

Урядом Республіки Казахстан передбачено цілий ряд привілеїв стосовно об'єктів інноваційної інфраструктури. Наприклад, у ВЕЗ ПІТ, сел. Алатау, корпоративний податок знижено наполовину, від земельного і майнового податку учасники звільнені повністю, а обороти по реалізації послуг звільнюються від податку на додану вартість. Учасники

звільнені від митних платежів на ввезені товари та отримують пільгове фінансування від інститутів розвитку [14]. У Казахстані кластери діляться на 2 рівні: національні, що діють за галузевим принципом на основі державного контролю та периферійні, що розташовуються у великих містах та ставлять за мету розвиток інноваційності регіонів за приватною ініціативою використовуючи в якості локомотивів ВНЗ, лабораторії чи домінуючі компанії. Відносини між державою і інноваційними кластерами можна охарактеризувати як державно-приватне партнерство [9, с. 32]. До визначених (або принаймні задекларованих) інструментів кластерного розвитку належать:

- підтримка розвитку мереж і трансферу знань і технологій;
- сприяння формуванню спеціалізованих підприємств;
- формування програм перенавчання і перепідготовки інноваційних кадрів;
- розвиток брендингу;
- сприяння технологічного переозброєння підприємств;
- розвиток міжрегіонального та міжнародного обміну інноваціями;
- організація централізованого залучення інвестицій і субсидування інноваційних проектів [10, с. 117].

Економіка Румунії спрямовується переважно на створення транскордонних кластерів з Італією. Такий досвід може бути суперечливим через низку причин. Отримання країнами постсоціалістичного простору значної фінансової та експертної наддержавної підтримки кластерного розвитку супроводжується перенесенням технологій з розвинених країн у країни з перехідною економікою, частковим або повним привласненням закордонними компаніями підприємств на території означених країн [1, с. 184]. Чи не можна говорити за таких умов про втрату інноваційної складової національної безпеки? Світовий досвід кластеризації може стати в нагоді Україні – як для її подальшого економічного розвитку, так і по можливості максимального уникнення або мінімізації „тихої економічної колонізації” [1, с. 192]. Чи варто говорити про неможливість будь-якої науково-технічної співпраці з країною-агресором, не говорячи вже про створення певних транскордонних угруповань, які можуть бути використані для поступової анексії прилеглих територій.

Білорусь здійснює промислову кластеризацію економіку навколо державних підприємств. Враховуючи специфічний та унікальний тип економічної системи та господарського механізму Білорусі, такий досвід може бути цікавим, однак дуже складним до використання в українських реаліях. Кластерний підхід в управлінні промисловістю в корені міняє принципи державної промислової політики. Особливо це стосується постсоціалістичних держав і вимагає повної перебудови апарату державного управління, зміни менталітету місцевої влади, іншого зрізу інформації про стан справ в економіці – не по галузям, а на рівні окремих ринків і компаній [14]. При цьому кластерна політика повинна поєднувати інфраструктурне забезпечення з впровадженням нових організаційних форм і комунікацій. Критично важливою умовою для формування перспективних національних кластерів є швидке акумулювання сучасних технологій і розвиток нового класу підприємців з креативним типом мислення і поведінки [7, с. 18]. Відтак, йдеться не лише про заходи державного регулювання чи сприяння і посилення дії важелів ринку, а й про еволюцію людини в умовах дедалі більшого поширення НТП в усіх сферах людської життєдіяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі. Кластеризація економіки відбила потребу подолання суперечності між суспільним характером виробництва і приватною формою господарювання у сфері виробництва, перш за все на локальному чи регіональному рівні [15, с. 233]. Кластери дозволяють скоротити витрати виробництва не лише за рахунок ефекту масштабу, а й за рахунок географічної близькості суб'єктів, концентрації виробництва та інноваційного спрямування такої діяльності.

Світовий досвід показав, що кластерний підхід дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, держави, торговельних та професійних асоціацій, дослідницьких та освітянських закладів в інноваційному процесі [1, с. 184]. Використання кластерного підходу до планування діяльності національної економіки – це крок уперед, що підтверджують найрозвинутіші країни світу. На сучасному етапі стратегічні установки розвитку регіонів в економічно розвинених країнах орієнтовані на: „вирівнювання” рівнів розвитку територій всередині країни; збалансоване розміщення виробництва і населення; обмеження зростання великих міст [5, с. 114].

Перераховані заходи та систематизований досвід розглянутих країн можуть бути задіяні для боротьби із наявними стратегічними загрозами. Зокрема це прямо чи опосередковано стосується 5 перших чинників, зазначених у таблиці 1. Подальшого дослідження вимагають поглиблення дослідження та деталізація конкретних заходів у межах досвіду, отриманого кожною країною; поділ їх на заходи державного регулювання, ринкового саморегулювання, заходів у сфері приватно-державного партнерства та факторів еволюційного розвитку у подоланні кожної з проблем. Також можливим є розрахунок кореляції між кожним із заходів та мінімізацією стратегічних загроз національній безпеці України.

Література.

1. Вишнякова І.В. Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах північної, східної і центральної Європи / І.В. Вишнякова // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1 (9). – С. 184–193.
2. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія: У 2 т. – Т. I / [Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.]; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.
3. Левитская А. Направления стратегического управления инновационным развитием региона / А. Левитская // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6 (144). – С. 323–332.
4. Левитская А.П. Национальная инновационная система Республики Молдова: характеристика и направления развития / А.П. Левитская // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. № 22/1. – С. 35–40.
5. Левитская А.П. К вопросу о региональном инновационном развитии Республики Молдова / А.П. Левитская // Креативная экономика. – 2013. – № 12 (84). – С. 112–118.
6. Pitic G. The influence of clusters strength and specialization on regional innovativeness: comparative analysis of Hungary, Bulgaria, Greece, Romania and Serbia / G. Pitic, N. Savic, M. Dzunic // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 1 (151). – С. 281–288.
7. Васильева О.А. Кластерная политика в Казахстане: предпосылки и особенности развития аграрного кластера / О.А. Васильева // Государственный советник. – 2015. – № 2. – С. 16–20.
8. Вечкинзова Е.А. Кластерная форма индустриально-инновационного развития территорий / Е.А. Вечкинзова // Вопросы управления. – Выпуск № 2 (8). – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/klaster-naya-forma-industrialno-innovatsionnogo-razvitiya-territoriy>.
9. Никитина М.Е. Сравнительный анализ моделей формирования инновационных кластеров и обоснование условий их применения в российских регионах: магистерск. дисс.: 27.04.05 / Никитина Мария Евгеньевна, М., 2016. – 104 с.
10. Рахимова С.А. Модель инновационного развития Казахстана с учётом развития инновационного процесса / С.А. Рахимова // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2014. – № 4 (104). – С. 114–122.
11. Рекорд С.И. Возможности использования советского наследия промышленных взаимодействий для развития трансграничных промышленно-инновационных кластеров

на пространстве СНГ / С.И. Рекорд // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 4. – С. 321–325.

12. Тулепбекова А.А. Перспективы формирования инновационных кластеров в приграничных районах Казахстана и России / А.А. Тулепбекова, А.С. Байтулаков // ЕЭИ. – 2013. – № 2 (19) май. – С. 45–56.

13. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.

14. Инновационно-технологические кластеры стран – членов МЦНТИ (Информационный материал). – Международный центр научной и технической информации, 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icsti.su/uploaded/201304/cluster.pdf>.

15. Чухно А.А. Економічна теорія: [у 2-х т.] / А. А. Чухно. – К.: ДНУ АФУ, 2010. – Т. 2. – 628 с.

References.

1. Vyshniakova, I.V (2011). “Experience of formation and development of clusters in certain countries of northern, eastern and central Europe”, *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, no. 1 (9), pp. 184–193. [in Ukrainian].

2. Luk'ianenko, D.H., Poruchnyk, A.M. and Antoniuk, L.L. et al. (2006), *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho rozvytku: monohrafiia* [Management of International Competitiveness in the Conditions of Globalization of Economic Development: Monograph]. (Vols. 1-2). KNEU, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

3. Levitskaja, A. (2013). “Directions of strategic management of innovative development of the region”, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 6 (144), pp. 323–332. [in Russian].

4. Levitskaja, A.P. (2014). “National innovation system of the Republic of Moldova: characteristics and directions of development”, *Ekonomichnij visnik universitetu*, vol. 22/1, pp. 35–40. [in Russian].

5. Levitskaja, A.P. (2013). “On the issue of regional innovation development in the Republic of Moldova”, *Kreativnaja jekonomika*, no. 12 (84), pp. 112–118. [in Russian].

6. Pitic, G., Savic, N. and Dzunic, M. (2014). “The influence of clusters strength and specialization on regional innovativeness: comparative analysis of Hungary, Bulgaria, Greece, Romania and Serbia”, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 1 (151), pp. 281–288. [in English].

7. Vasil'eva, O.A. (2015). “Cluster policy in Kazakhstan: preconditions and features of the development of the agricultural cluster”, *Gosudarstvennyj sovetnik*, no. 2, pp. 16–20. [in Russian].

8. Vechkinzova, E.A. (2014). “Cluster form of industrial-innovative development of territories”, *Voprosy upravlenija*, [Online], vol. 2 (8), available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/klasternaya-forma-industrialno-innovatsionnogo-razvitiya-territorii> (Accessed 14 Nov 2017). [in Russian].

9. Nikitina, M.E. (2016). “Comparative analysis of models for the formation of innovative clusters and the rationale for their application in Russian regions”, Abstract of Master's dissertation, Innovation, “National Research University “High School of Economics”, Moscow, Russia. [in Russian].

10. Rahimova, S.A. (2014). “Model of innovative development of Kazakhstan taking into account the development of innovation process”, *Vestnik KazNU. Serija jekonomicheskaja*, no. 4 (104), pp. 114–122. [in Russian].

11. Rekord, S.I. (2012). “Possibilities of using the Soviet heritage of industrial interactions for the development of cross-border industrial and innovation clusters in the CIS space”, *Problemy sovremennoj jekonomiki*, no. 4, pp. 321–325. [in Russian].

12. Tulepbekova, A.A. and Bajtulakov, A.S. (2013). “Prospects for the formation of innovative clusters in the border areas of Kazakhstan and Russia”, *EJeI*, no. 2 (19) maj, pp. 45–56. [in Russian].

13. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaja konkurencija* [International competition], *Mezhdunarodnye otnoshenija*, Moscow, Russia. [in Russian].
14. Mezhdunarodnyj centr nauchnoj i tehniczeskoj informacii, 2013. "Innovation and technology clusters of ICSTI member countries (Information material)." available at: <http://www.icsti.su/uploaded/201304/cluster.pdf>, (Accessed 10 Nov 2017). [in Russian].
15. Chukhno, A.A. (2010), *Ekonomichna teoriia* [Economics], (Vols. 1-2), DNNU AFU, Kyiv, Ukraine. [in Ukraine].